

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2024.57.353>
УДК 330.322:338.246.81](497)
JEL: E62, F21, H54, O19

Горін Н.О., кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9110-9129>
e-mail: nazzar@ukr.net

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ДОСВІД КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН

Стаття присвячена узагальненню та порівнянню досвіду залучення іноземних інвестицій (ПІІ) для повоєнної відбудови країнами Західних Балкан і його значення для України в умовах триваючої воєнної агресії та повоєнної відбудови. Охарактеризовано досвід Хорватії, Сербії, Боснії та Герцеговини, Албанії, Чорногорії, Північної Македонії та Косова, які зазнали руйнувань під час югославських воєн на Балканах і використовували ПІІ як ключовий інструмент економічного відновлення. В роботі розглянуто законодавчі, податкові, інституційні та інфраструктурні заходи, спрямовані на залучення іноземного капіталу, серед яких створення вільних економічних зон, підтримка малих і середніх підприємств, зниження податкових ставок та надання субсидій. Аргументовано значення правового захисту, політичної стабільності та зниження корупції для створення сприятливого інвестиційного середовища. Крім того, висвітлено важливу роль міжнародних організацій, таких як Світовий

Ц и т у в а н н я: Горін Н.О. Залучення іноземних інвестицій для повоєнної відбудови: досвід країн Західних Балкан. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2024. Вип. 57. С. 353–383. <https://doi.org/10.15407/ingedu2024.57.353>

© Видавець Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2024.

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2024. Вип. 57

банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Програма розвитку ООН (ПРООН), які надавали фінансування для інфраструктурних проєктів та реформування державних інституцій. Завдяки їхньому залученню вдалося досягти відбудови ключових секторів економіки та підготувати країни до євроінтеграції.

Досвід Балкан є цінним для України, оскільки наявні виклики та потреби відновлення після війни мають подібні риси. Україна може використати інструменти та підходи країн Західних Балкан для розробки власної стратегії залучення ПІІ, включаючи євроінтеграційні процеси, вдосконалення правової системи, антикорупційні реформи та стимулювання внутрішніх інвестицій.

Ключові слова: економічна історія, іноземні інвестиції, політика стимулювання ПІІ, повоєнна відбудова, країни Західних Балкан.

Gorin Nazar

ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT FOR POST-WAR RECOVERY: THE EXPERIENCE OF THE WESTERN BALKANS

The article is dedicated to summarizing and comparing the experience of attracting foreign direct investment (FDI) for post-war reconstruction in the Western Balkans and its significance for Ukraine amid ongoing military aggression and the need for post-war rebuilding. It characterizes the experiences of Croatia, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Albania, Montenegro, North Macedonia, and Kosovo, which suffered destruction during the Yugoslav wars in the Balkans and used FDI as a key tool for economic recovery. The paper examines legislative, tax, institutional, and infrastructural measures aimed at attracting foreign capital, including the establishment of free economic zones, support for small and medium-sized enterprises, tax reductions, and subsidies. The importance of legal protection, political stability, and anti-corruption measures for creating a favorable investment environment is argued. Additionally, the article highlights the critical role of international organizations such as the World Bank, the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD),

ISSN 0320-4421. Істор. нар. госpod. екон. думки Ukr. 2024. 57

the European Investment Bank (EIB), and the United Nations Development Programme (UNDP), which provided funding for infrastructure projects and institutional reform. Their involvement contributed to the reconstruction of key economic sectors and prepared the countries for European integration.

The Balkan experience is valuable for Ukraine, as the current challenges and reconstruction needs after the war share similar features. Ukraine can leverage the tools and approaches of the Western Balkan countries to develop its strategy for attracting FDI, including European integration processes, legal system improvements, anti-corruption reforms, and the stimulation of domestic investment.

Keywords: *economic history, foreign investments, FDI incentive policies, post-war reconstruction, Western Balkans.*

Постановка проблеми. Залучення іноземних інвестицій для повоєнної відбудови України є одним із ключових чинників відновлення економіки та розвитку країни. Сучасний досвід країн Західних Балкан, що пройшли кризу десятиріччя югославські війни, вказує на те, що іноземний капітал може відігравати важливу роль у фінансуванні інфраструктурних проєктів, створенні нових робочих місць, підвищенні продуктивності праці та впровадженні новітніх технологій. Для цього важливим є створення сприятливого інвестиційного середовища, забезпечення політичної стабільності та верховенства права, зміцнення незалежності судової системи, зменшення корупційних практик, захист прав іноземних інвесторів. Кожна з країн Західних Балкан застосовувала як загальні, так і індивідуальні підходи й інструменти для залучення іноземних інвестицій і прискорення повоєнної відбудови. Узагальнення їхнього досвіду є актуальним та корисним для розбудови сприятливого інвестиційного середовища України і залучення іноземних інвестицій для відновлення й розвитку економіки, розширення державно-приватного партнерства, інтеграції в глобальні ринки та економічні союзи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічного розвитку країн Західних Балкан під час та після війни в Югославії присвячена низка зарубіжних праць [13; 14; 17]. В окремих українських та закордонних публікаціях розкриваються проблеми повоєнного залучення іноземних інвестицій балканськими країнами [1; 3; 4; 5; 9; 11; 12; 15; 16; 19; 20; 24], а також

характеризуються їх позитивні та негативні наслідки для приймаючих країн. Колективна монографія «Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи» [2] репрезентує напрацювання українських і зарубіжних дослідників із питань історії, теорії, політики повоєнної реконструкції економіки та відновлення соціогуманітарного простору. Сучасні виклики та загрози економічній безпеці України, що постали перед країною внаслідок неспровокованої російської військової агресії, потребують компетентного наукового осмислення та розроблення програм підтримки українського бізнесу, впорядкування механізмів, підходів та стимулів до залучення іноземних інвестицій із врахуванням фактору доброчесності та європейського досвіду, зокрема західнобалканського, для посилення економічної безпеки, розвитку конкурентного підприємництва та поглиблення євроінтеграційних процесів.

Мета статті полягає в узагальненні та порівнянні різних підходів й інструментів залучення та методів стимулювання іноземних інвестицій країнами Західних Балкан для повоєнної відбудови та економічного розвитку. Методологічною основою дослідження є використання методів описової статистики та історико-порівняльного аналізу.

Виклад основного змісту дослідження. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) відіграють ключову роль у формуванні економічного ландшафту націй, а їхні потоки супроводжують як можливість, так і проблеми. Оскільки глобальна інтеграція стикається з труднощами і перебоями, а геополітична напруженість зростає, вплив ПІІ на країни з економікою, що розвивається, стає в центрі уваги. Цікавим є досвід кожної країни щодо застосування загальних та спеціальних методів і механізмів залучення іноземних інвестицій, особливо в країнах колишнього соціалістичного табору, які гостро потребували зовнішньої підтримки для переходу до ліберально-ринкової соціально-орієнтованої економіки, із врахуванням труднощів повоєнного примирення та економічної відбудови.

В цьому контексті корисним є узагальнення постсоціалістичного трансформаційного досвіду країн Західних Балкан, які пройшли крізь серію збройних конфліктів, що сталися на Балканському півострові протягом 1990-х та на початку 2000-х років після розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія.

Ці війни мали складний і зтяжний характер, зумовлений етнічними, релігійними та політичними суперечностями між колишніми югославськими республіками. Конфлікти завдали величезної шкоди регіону як у соціальному, так і в господарському вимірах. Економічна відбудова та євроінтеграція країн Західних Балкан, до яких відносяться Албанія, Боснія та Герцеговина, Косово, Північна Македонія, Сербія, Хорватія та Чорногорія, постали перед викликом, що вимагав значних інвестицій, реформ і міжнародної співпраці для забезпечення стабільності та добробуту у всьому регіоні.

Здобуття Хорватією перемоги у війні за незалежність (1991–1995 рр.) та успішна мирна реінтеграція окупованих територій протягом 1996–1998 рр. в рамках програми ООН (хорватське Подунав'я, зокрема Вуковар) принесли для країни нові виклики, зокрема відбудова зруйнованих територій та перетворення на розвинену європейську державу. Паралельно із демократичними перетвореннями та активною боротьбою із корупцією країна гостро потребувала іноземних інвестицій для працевлаштування людей та модернізації економіки. Заходи стимулювання інвестиційних проєктів у Республіці Хорватія регулюються Законом «Про сприяння інвестиціям» і стосуються інвестиційних проєктів у таких сферах: діяльність з виробництва та переробки; розвиток та інноваційна діяльність; діяльність з підтримки бізнесу; послуги з високою доданою вартістю. Заходи стимулювання можуть застосовуватися підприємствами, які зареєстровані в Республіці Хорватія та за умови інвестування в основні фонди мінімальної суми: для мікропідприємств – 50 000 євро разом із створенням щонайменше 3 нових робочих місць; для малих, середніх та великих підприємств – 150 000 євро разом із створенням принаймні 5 нових робочих місць; для центрів розробки систем і програмного забезпечення – 50 000 євро разом зі створенням принаймні 10 нових робочих місць для ІКТ.

Уряд чітко визначив, що інвестиції можуть бути в матеріальні та нематеріальні активи, мають бути пов'язані зі створенням нового підприємства або розширенням потужностей існуючого, передбачають випуск нових видів продукції, а також фундаментальні зміни в загальному виробничому процесі існуючого підприємства. Для допомоги, наданої для фундаментальних змін у виробничому процесі, прийнятні витрати повинні перевищувати

амортизацію активів, пов'язаних з діяльністю, яка підлягає модернізації, протягом попередніх трьох фінансових років. Для допомоги, наданої для диверсифікації існуючого закладу, прийнятні витрати повинні перевищувати щонайменше на 200% балансову вартість активів, які повторно використовуються, як зареєстровано у фінансовому році, що передує початку робіт. Визначений також мінімальний період для збереження інвестицій та новостворених робочих місць, пов'язаних з інвестиціями, який становить п'ять років після завершення робіт для великих підприємств і три роки після завершення робіт для мікро-, малих і середніх підприємств, але не менше ніж період використання заходів заохочення. Завершення робіт відраховується від дати видачі господарського сертифіката або дати введення в експлуатацію матеріальних цінностей, пов'язаних з інвестиційним проєктом.

У період війни за незалежність (1991–1995) Хорватія отримала середній щорічний приплив ПІІ близько 76 млн дол. США. Після завершення конфлікту ПІІ в Хорватії зросли, значно збільшуючись щороку. Надходження становили 907 млн дол. США на рік протягом 1996–2000 років, 1,5 млрд дол. США протягом 2001–2005 років і 4,2 млрд дол. США протягом 2006–2007 років. У 2008 р. Хорватія зберегла високий рівень припливу ПІІ, отримавши загалом 4,4 млрд дол. США. З точки зору залучення ПІІ відносно розміру економіки Хорватія вигідно відрізняється від своїх сусідів (рис. 1). У Хорватії кумулятивні надходження ПІІ між 1990 і 2007 роками перевищили 40% ВВП 2007 року, порівняно з 46% в Угорщині, 35% в Боснії та Герцеговині, 31% у Сербії та Чорногорії та 16% у Словенії [23, с. 14–15].

Загалом права хорватських та іноземних інвесторів були конкретизовані в окремих законодавчих актах, зокрема таких: Закон «Про компанії» (1995), Закон «Про вільні зони» (1996), Закон «Про приватизацію» (1996), Закон «Про поглинання акціонерних компаній» (1997) та Закон «Про сприяння інвестиціям» (2000). Хоча Закон «Про власність і майнові права» (1996) визначав необхідність отримання іноземцями дозволу від уряду для купівлі нерухомості у Хорватії, цей процес виключав іноземних інвесторів, якщо вони зареєстровані як хорватські юридичні особи. Закон «Про конкуренцію» (2003), що замінив Закон «Про захист ринкової конкуренції» (1995) забезпечив конкурентну рівність усіх підприємств, у тому числі з іноземними власниками.

Закон «Про іноземну валюту» (2003) дозволяє іноземцям мати рахунки в іноземній валюті та здійснювати платежі за кордон. Закон «Про іноземців» (2003) об'єднав кілька окремих законодавчих актів початку та середини 1990-х років, окреслюючи рамки для проживання та працевлаштування іноземних працівників.

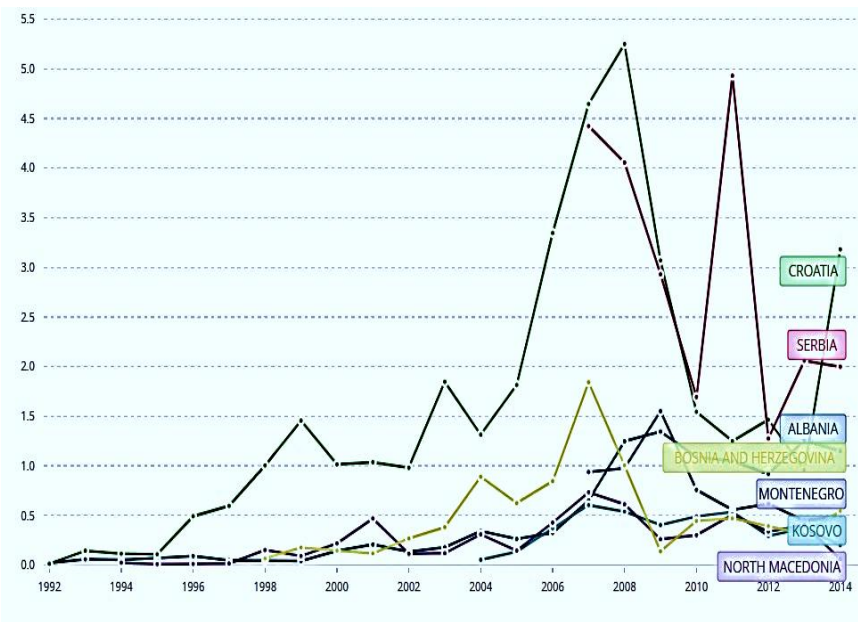

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в країни Західних Балкан, 1992–2014 рр. (млрд дол. США)

Джерело: The World Bank. World Bank Indicators. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2014&locations=AL-HR-ME-RS-XK-MK-BA&start=1992&view=chart>

Високі стандарти поведінки та захисту ПІІ з боку Хорватії також були підтвержені в майже 60 двосторонніх інвестиційних договорах (БІТ). Зокрема, Хорватія ратифікувала договори зі Сполученими Штатами та Канадою у 1996 та 1997 рр., які, окрім захисту від непрямих регулятивних поглинань, міжнародного арбітражу щодо інвестиційних спорів та заборони вимог до ефективності, також включали національні положення про режим, що

застосовується до фази вступу ПІІ (більшість інших БІТ застосовують національний режим лише до фази після вступу). При цьому угода між Хорватією та США також вказує на те, що деякі сектори закриті для ПІІ, включаючи рибальство, повітряний і морський транспорт і пов'язану з ними діяльність (включаючи морські послуги). Решта ж галузей відкриті для іноземних інвестицій. Хорватське законодавство забороняє експропріацію та націоналізацію, за винятком суспільних цілей, реалізованих в недискримінаційний спосіб відповідно до належного процесуального права та за умови швидкої, адекватної та ефективної компенсації. Через свої двосторонні інвестиційні договори та членство у відповідних міжнародних угодах Хорватія дотримується міжнародних стандартів вирішення спорів, дозволяючи спори між державою та інвесторами та пересилаючи їх до міжнародного арбітражу.

Переговори щодо вступу до Європейського Союзу, розпочаті в жовтні 2005 р., значно покращили регуляторну та інституційну базу Хорватії для ПІІ через правило *acquis communautaire*, згідно з яким усі нові учасники повинні адаптувати свої основні закони та інститути до тих, що вже існують в ЄС. Відповідно до Угоди про стабілізацію та асоціацію (SAA) Хорватія успішно гармонізувала свої закони та правила з законами Європейського Союзу в п'яти ключових сферах: ринкова конкуренція та державна допомога; інтелектуальна, промислова та комерційна власність; державні закупівлі; технічне регулювання; захист прав споживачів.

На початковому етапі політиці Хорватії до залучення інвестицій трохи бракувало послідовності, але згодом ситуація значно покращилась. Агентство сприяння торгівлі та інвестиціям (TIPA) замінило невеликий підрозділ у Міністерстві економіки, який займався залученням інвестицій з 2000 р. Його повноваження включають популяризацію країни, надання потенційним інвесторам інформації та прямого націлювання, а також сприяння інвестиційним процедурам (ліцензії, дозволи, заявки на отримання стимулів тощо). В останні роки функції TIPA стали більш активними завдяки створенню платформ, які сприяють зворотному зв'язку з іноземними інвесторами та допомагають координувати політику на різних рівнях уряду.

У Хорватії спеціальні стимули для інвестицій були запроваджені через кілька років після конфлікту, і вони, як правило, не проводили дискримінації між національними та іноземними інвесторами чи між секторами, хоча інвестиції в певні регіони або певного розміру все ж отримали переваги. Хорватія не використовувала агресивно свою загальну податкову систему для повернення уваги іноземних інвесторів. Ставка податку на прибуток підприємств, яка становить 20%, значно вища, ніж у східно-європейських сусідів. Податок на дивіденди було скасовано лише у 2005 р. З іншого боку, Хорватія підписала 48 угод про уникнення подвійного оподаткування з метою зменшення потенційних податкових зобов'язань іноземних інвесторів.

Хоча Хорватія не робить різниці між внутрішніми та іноземними інвесторами, інвестиційні стимули існували з перших років перехідного періоду. Відповідно до Закону «Про вільні зони» (1996), стимули включають п'ятирічний 50% знижений корпоративний податок на початкові інвестиції до 140 000 євро, повну податкову пільгу для корпоративних інвестицій на суму понад 140 000 євро, на додаток до тарифів, вільний імпорт. До 2008 р. налічувалося 13 таких зон, чотири з яких були розташовані в морських портах і дев'ять із стратегічним розташуванням по всій країні поблизу кордонів. Стимули у вільних зонах були невибірковими, оскільки не були націлені на будь-яку конкретну економічну діяльність або продуктивність (наприклад, експорт чи технологічну модернізацію). Разом з тим, через відсутність галузевої дискримінації, за винятком деяких знижок місцевих податків для діяльності, орієнтованої на виробництво, вільні зони приваблювали переважно оптову торгівлю та складську діяльність.

Інвесторів, як іноземних, так і місцевих, також заохочували розпочати свою діяльність у багатьох бізнес-зонах, розташованих по всій Хорватії. Ці зони, які управляються на муніципальному або міському рівні, пропонують інвесторам кращий транспортний доступ, обслужену землю за конкурентними цінами, а також знижені місцеві податки, комунальну інфраструктуру та інші обов'язкові місцеві внески. Міністерство економіки, праці та підприємництва через свою програму розвитку малого та середнього бізнесу (МСП) на 2004–2007 рр. виділило 46 млн євро на допомогу розвитку 285 бізнес-зон. Ці кошти були спрямовані на

будівництво місцевої інфраструктури та, у деяких випадках, доповнювались передачею державної землі місцевим громадам.

Винятком із загальних стимулів, доступних для інвесторів, були три окремі закони, спрямовані на заохочення інвестицій у слаборозвинені або віддалені райони, багато з яких постраждали під час війни: Закон «Про території особливого державного значення» (1996); Закон «Про відродження та розвиток міста Вуковар» (2001); Закон «Про горбисті та гірські райони» (2002). Стимули полягають у звільненні або зниженні корпоративного податку та підлягають вимогам щодо мінімальної зайнятості. Інвестиції в регіони, які сильно постраждали від війни, отримують повне звільнення від сплати корпоративного податку. Інвестиції в інших регіонах отримують знижки корпоративного податку від 25% до 75% від звичайної ставки. Однак цю структуру регіонального розвитку було скориговано у 2009 р., щоб відповідати вимогам Європейського Союзу щодо регіонального розвитку та субсидій. Крім того, як і у випадку із стимулами згідно із Законом «Про вільні зони», усі знижки корпоративного податку поступово скасовувались.

Закон «Про сприяння інвестиціям» (2000) був доопрацьований та змінений у 2006 р. для адаптації стимулів до вимог Європейського Союзу. Він окреслив конкретні складові інвестицій, включаючи створення нових робочих місць, заохочення великих капіталовкладень, освіти та професійного розвитку, а також інвестиції в технологічний розвиток, інноваційні центри та послуги стратегічної підтримки бізнесу. Стимули включають нижчі ставки корпоративного податку та звільнення від мит на певне імпортне обладнання. Як правило, інвестиції з більшим внеском з точки зору вартості капіталу та зайнятості отримують більші стимули. Заохочення включають зниження або звільнення від податкових ставок підприємств, а також субсидії на програми навчання працівників, будівництво інфраструктури та закупівлю нового обладнання.

Уряд Хорватії докладає значних зусиль для покращення ділового клімату в країні, зокрема реформує систему господарських судів. Зусилля були спрямовані на скорочення кількості та тривалості справ і процедур банкрутства. Інші реформи стосувалися кадастру та земельного реєстру, які, окрім узгодження даних, запровадили зручну систему для пошуку в базах даних он-

лайн. Протягом 2004–2008 рр. кількість нерозглянутих справ про земельний кадастр у судах зменшилася на 70% [3]. Щоб спростити непотрібну бюрократію, уряд скоротив процес реєстрації власності, яка інколи могла тривати кілька років. Окрім того, онлайн можна здійснити реєстрацію компанії, подати податкову звітність, оформити пенсійне та медичне обслуговування. У 2006 р. був ініційований проєкт Nitrogez, спрямований на скасування тисяч законів, які ускладнювали бізнес. Другою фазою проєкту було створення Офісу з оцінки регуляторного впливу (RIA).

З 2005 р. IPA (Агентство сприяння інвестиціям) допомагає іноземним інвесторам орієнтуватися в нормативних актах, а також визначати та подавати заявки на фіскальні стимули. Часті консультації з іноземними інвесторами також дозволили хорватському уряду покращити якість законодавства. Наприклад, Американська торгова палата (AmCham) у Хорватії разом з іншими зовнішньоторговельними палатами переконала уряд внести деякі зміни до Закону про іноземців щоб зменшити певні вимоги до тимчасового проживання іноземних працівників та їх родин.

Одним з провідних джерел фінансування хорватських інфраструктурних проєктів був Світовий банк. З 2,5 млрд дол. США, позичених на 41 проєкт у країні з 1989 по 2009 рік, 33% припали на транспортний і 24% на водний сектор. Раніше фінансування було спрямовано на екстрену реконструкцію (128 млн дол. США), будівництво автомагістралі (80 млн дол. США), транспорт спеціального призначення і розмінування (102 млн дол. США), відновлення інвестицій (30 млн дол. США), реконструкцію Східної Славонії (41 млн дол. США), а також модернізацію залізниці та реструктуризацію (101 млн дол. США) [23, с. 34]. Незважаючи на те, що фінансування соціальних проєктів, наприклад, підвищення ефективності державного управління та правової системи, поступово зростало, фізична інфраструктура залишалась ключовим реципієнтом фінансування Банку.

Європейські регіональні фінансові інституції також відіграли важливу роль у економічному відновленні Хорватії та проведенні політичних реформ, зокрема, коли країна рухалася до вступу в ЄС. Як і Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) надав значне фінансування фізичної інфраструктури, особливо на ранньому етапі. Протягом 1994–2007 рр. ЄБРР

надав позик на суму 2,2 млрд дол. США для фінансування різноманітних проєктів загальною вартістю 6,3 млрд дол. США. На інфраструктурні проєкти припадало 42% загальної вартості, головним чином у сфері транспорту та електроенергії [23, с. 34–35]. Зі 102 проєктів, реалізованих банком за цей період, 34 були проведені безпосередньо після конфлікту, з 1994 по 1999 рік. З 2001 р. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надав 1,8 млрд дол. США, з яких на відновлення та розширення інфраструктури (зокрема транспортної інфраструктури) припало 64% від цієї суми [23, с. 35]. Надалі ЄІБ зосередився на секторах навколишнього середовища, охорони здоров'я та освіти.

Більше того, сама Європейська комісія (ЄК) надала значну допомогу на загальну суму 887 млн євро протягом 1991–2006 рр. До 2000 р. ця допомога була зосереджена майже виключно на гуманітарній допомозі, поверненні біженців, демократичних реформах і правах людини. Проте з 2001 по 2004 рік обсяг допомоги розширився, включивши деякі реформи бізнес-клімату та програми для МСП, а також ініціативи щодо покращення державних послуг та розбудови адміністративного потенціалу. Програма розвитку ООН (ПРООН) часто відігравала роль у реалізації цих ініціатив. Починаючи з 2007 р. Інструмент допомоги перед вступом (Instrument for Pre-Accession) зосереджувався на підготовці інституцій країни до остаточної інтеграції в ЄС.

В складний трансформаційний повоєнний період уряди країн Західних Балкан часто створювали спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ) для стимулювання притоку іноземних інвестицій в окремі території або райони, прискорення відновлення зруйнованого господарства, налагодження виробничих процесів, створення нових робочих місць та модернізації економіки. Для великих підприємств обсяг допомоги був нижчим, ніж для малих та середніх підприємств. Урядова допомога, спрямована на МСП, в деяких випадках була сумісною з регіональною допомогою.

Всі країни Західних Балкан розробили та прийняли закони про державну допомогу (систему контролю державної допомоги), утворили комісії з державної допомоги, а також агентства підтримки інвестицій, зокрема такі: Албанське агентство інвестиційного розвитку (AIDA), Агентство сприяння іноземним інвестиціям у Боснії та Герцеговині (FIPA), Косовське агентство з підтримки інвестицій та підприємництва (KIESA), Агентство іноземних інве-

стицій та сприяння експорту Республіки Північна Македонія (Investinnorthmacedonia), Агентство розвитку Сербії (RAS), Інвестиційне агентство Чорногорії (MIA) [15, с. 10].

Закон «Про іноземні інвестиції» в Албанії передбачає рівне ставлення до місцевих та іноземних інвесторів у використанні державної допомоги. Албанське агентство інвестиційного розвитку (AIDA), яке відповідає за підтримку інвестицій в Албанії, пропонує такі конкретні заходи для залучення іноземних інвестицій [7; 9, с. 79–81]:7

- Податок на прибуток становить 8%, якщо прибуток розподіляється як дивіденди, і 0% – якщо оборот компанії менший за 8 млн леків (65 000 євро). Загальна ставка податку на прибуток – 15%;

- Податок на доходи фізичних осіб становить 0% для валової заробітної плати 26 000 леків (210 євро), що визначається законом як мінімальна заробітна плата; 13% для валової заробітної плати від 26 000 леків до 150 000 леків (від 210 до 1 210 євро) та 23% для валової заробітної плати понад 150 000 леків (1 210 євро);

- Податок на додану вартість становить 0% для закупівлі сировини для виробництва на експорт і для товарів зі спеціального переліку, визначеного Радою Міністрів, а також пільгові ставки 6% і 10% для певних продуктів (загальна ставка ПДВ – 20%);

- Використання фондів AIDA для підвищення конкурентоспроможності, креативності, інновацій та підтримки стартапів;

- Стимулювання капіталовкладень шляхом відтермінування сплати податків до 12 місяців (або довше, якщо інвестиція триває довше, за чіткими правилами, встановленими Міністерством фінансів та економіки);

- Захист іноземних інвестицій від прямих або непрямих заходів експропріації чи націоналізації, за винятком особливих випадків, визначених законом і в суспільних інтересах;

- Право іноземних інвесторів на репатріацію доходів та активів;

- Судовий захист іноземних інвесторів щодо їхніх прав, пов'язаних з інвестиціями;

- Позитивна дискримінація на користь іноземних інвесторів – за рішенням Ради Міністрів уряд надає фінансову підтримку

іноземним інвесторам у цивільних судових процесах із третіми сторонами;

- Іноземні інвестиційні компанії мають право на володіння землею;

- Звільнення від митних зборів для емігрантів, які проживали в іншій країні безперервно не менше 12 місяців і які повертаються до Албанії.

У 1992 р. прямі іноземні інвестиції в Албанію становили лише 3,06% ВВП, тоді як у 2009 р. вони сягнули рекордних 11,17% ВВП (рис. 2). А. Куллолі за допомогою лінійної регресії довів, що ПІІ мають значний позитивний вплив на ВВП Албанії [16]. Найбільш привабливими секторами для ПІІ є енергетика та управління відходами, гірничодобувна промисловість, страхування та нерухомість [12, с. 258]. У 2020 р. трьома основними іноземними інвесторами в економіку Албанії були Швейцарія, Нідерланди та Канада. Уряд Албанії задля захисту іноземних інвестицій загалом підписав 33 двосторонні інвестиційні конвенції.

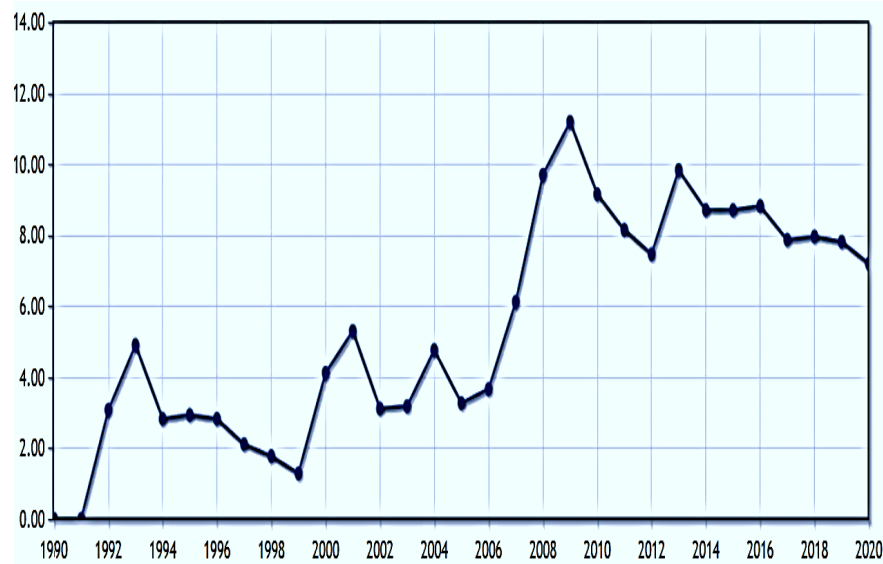

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції в Албанію, 1990–2020 рр. (%)
 Джерело: International Monetary Fund, International Financial Statistics and Balance of Payments databases, World Bank. URL: <https://www.indexmundi.com/facts/albania/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS>

Загалом Албанія реалізує цілий перелік заходів щодо залучення іноземного капіталу. Такі гарантії, як рівне ставлення до національних та іноземних інвесторів, а також податкові стимули, зокрема, звільнення від ПДВ для міжнародного експорту та послуг, а також діяльності з імпорту товарів і їх реекспорту, є одними з ключових заходів, які були прийняті і посприяли більш динамічному розвитку ПІІ в країні.

Серед колишніх югославських держав Сербія є найуспішнішою у залученні нових ПІІ (рис. 3), оскільки має найчисельніше населення, що дозволяє робити більші інвестиції з точки зору наявності робочих місць, а також гнучкі умови для інвесторів, коли мова йде про законодавство. Усі ці фактори створили країні репутацію серед інвесторів як країни, дружньої до бізнесу.

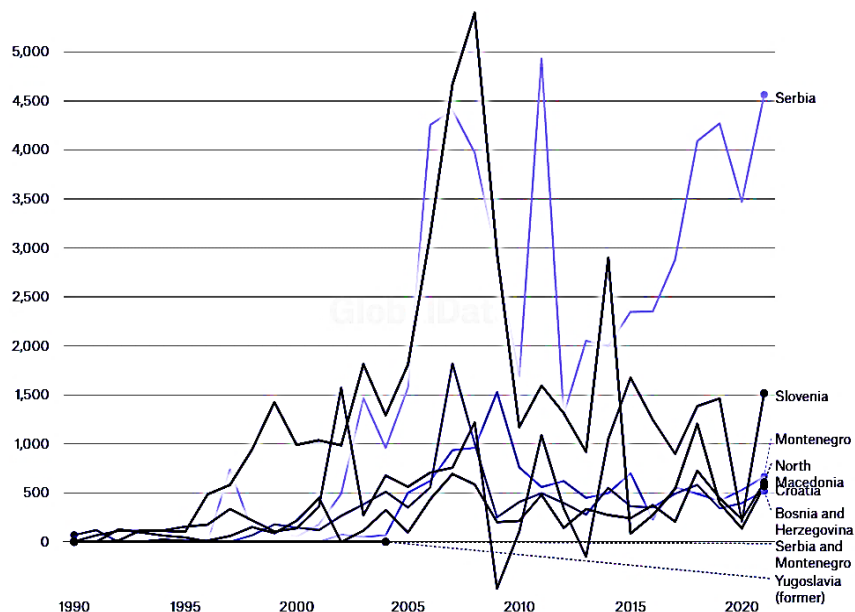

Рис. 3. Приплив ПІІ в країни колишньої Югославії, 1990–2021 рр. (млн дол. США)

Джерело: UN Conference on Trade and Development. *Global foreign direct investment flows over the last 30 years*. URL: <https://unctad.org/data-visualization/global-foreign-direct-investment-flows-over-last-30-years>.

Уряд Сербії проводить активну стимулюючу політику та реалізує низку заходів для залучення іноземних інвестицій, зокрема такі [15, с. 20–21]:

- Фінансова підтримка для існуючих робочих місць (від 20% до 40% від обґрунтованих витрат на нарахування заробітної плати протягом 2 років, залежно від сектора, обсягу вкладень та рівня розвитку регіону, в який надходять інвестиції);
- Фінансова підтримка для нових робочих місць (від 3000 до 7000 євро за кожне новостворене робоче місце, залежно від виробничого сектора, обсягу інвестицій, рівня розвитку регіону, в якому здійснюється інвестиція, та кількості нових робочих місць);
- Фінансова підтримка для закупівлі матеріальних та нематеріальних активів, що будуть придбані впродовж реалізації інвестиційного проєкту (мінімальний обсяг інвестицій має становити від 100 тис. до 20 млн євро, а підтримка складає від 5% до 30% від обґрунтованих витрат на інвестиції, залежно від їх значення для розвитку, виробничого сектора, рівня розвитку регіону, в якому здійснюється інвестиція, та запланованої кількості новостворених робочих місць);
- Фінансова підтримка для інвестицій типу «greenfield» (створення нових активів) та «brownfield» (придбання вже існуючих активів), які можуть бути об'єктом міжнародної торгівлі;
- Субсидії для передачі земельних ділянок під забудову (продаж державної землі за ціною, нижчою за ринкову, у випадку інвестицій національного значення, або комунальної землі у разі інвестицій, що сприяють місцевому економічному розвитку);
- Звільнення від податку на прибуток на період 10 років (для інвесторів, які наймають понад 100 працівників та інвестують понад 1 млрд динарів (8,5 млн євро));
- Звільнення від податку на прибуток на період 5 років (для інвестицій у слаборозвинені регіони за спеціальними умовами, передбаченими законом);
- Можливість переносу збитків компанії на строк до 5 років;
- Використання переваг вільних економічних зон (звільнення від ПДВ, митних зборів, деяких податків і внесків; вільний рух капіталу; проста й ефективна адміністративна система «єдиного вікна»; звільнення від оплати деяких місцевих зборів і платежів; використання транспортних послуг, послуг з експедирування

вантажів, страхування та інших супутніх послуг за пільговими цінами).

Найбільшим джерелом прямих іноземних інвестицій у країни колишньої Югославії виступає ЄС. Разом з тим, розчарування млявим процесом розширення Союзу та дедалі суворіші інвестиційні вимоги спонукають деякі країни колишньої Югославії шукати інвестиції з альтернативних напрямів, зокрема із південно-східної Азії. Разом з тим, китайські компанії, які інвестують у Сербію, як правило, мають інші стандарти, зокрема щодо екологічних питань, ніж вони мають, інвестуючи в країни ЄС. Китай розглядає інвестиції у Сербію як «вікно» на Балкани, або ж «місток» до Європейського ринку [4; 13]. Це тісне партнерство, яке часто називають «залізною дружбою», зробило Китай ключовим союзником для Сербії. Остання стала першою європейською країною, яка погодилася побудувати «спільноту спільного майбутнього» з Китаєм, що й знайшло відображення у потоках прямих інвестицій, яких у 2023 р. надійшло найбільше серед усіх країн (1,373 млрд євро), зокрема в інфраструктуру, гірничу промисловість, аграрний комплекс, проект швидкісної залізниці Будапешт-Белград тощо [4, с. 8–10]. Китай також має намір посприяти Сербії у проведенні міжнародної виставки Expo-2027, вкладається у програми підготовки молодих сербських науковців, готується відкрити пряме авіасполучення, що значно зміцнює політико-економічне співробітництво двох країн. Разом з тим, така політика залучення іноземних інвестицій може ще більше ускладнити євроінтеграційні прагнення Сербії.

У 2006 р. після референдуму свою незалежність проголосила Чорногорія, яка після розпаду Югославії перебувала у федерації із Сербією. Зростання добробуту Чорногорії зумовлювалося переважно великими обсягами іноземних інвестицій, тож уряд прикладає чимало зусиль для покращення інвестиційного середовища і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Іноземні інвестори можуть брати участь у місцевих процесах приватизації та володіти землею в Чорногорії загалом на тих же умовах, що й місцеві підприємці. Експропріація власності може відбуватися лише для «переконливих суспільних цілей», а компенсація має бути здійснена за справедливою ринковою вартістю. Уряд Чорногорія прагне зробити країну бізнес-центром

Південно-Східної Європи, тож активно стимулює надходження іноземних інвестицій, зокрема такими заходами [15, с. 21–23]:

- Одна з найбільш конкурентоспроможних систем оподаткування в Європі (податок на прибуток – 9%; ПДФО – 9% для доходів до 720 євро та 11% для доходів понад 720 євро; три ставки ПДВ – 0%, 7% і 19%);
- Субсидії для нових працівників (від 3 000 до 10 000 євро за кожного нового працівника. Оцінка проводиться залежно від суми, сектора, впливу на експорт, технологічного розвитку, навколишнього середовища та регіонального розвитку інвестицій, а також від співпраці інвестора з місцевими юридичними особами);
- Для капітальних інвестицій понад 10 млн євро, які забезпечують щонайменше 50 робочих місць, кошти виділяються у розмірі 17% від вартості інвестиційного проєкту без проведення процедури оцінки;
- Використання переваг вільної економічної зони «Порт Бар» (звільнення від сплати ПДВ, податку на прибуток та митних зборів; звільнення від митного контролю; пільгові умови щодо сплати зборів за облаштування будівельних ділянок; використання земель та будівель на довгострокову оренду на фіксованих умовах).

Факторами, які найбільше вплинули на приплив ПІІ, були процес приватизації та інвестиційна привабливість узбережжя Чорногорії [20, с. 4]. Найбільші ПІІ надходять у сфери туризму й нерухомості, сектор енергетики, телекомунікації, банківський сектор та будівництво. Найбільшим інвестором в економіку Чорногорії протягом багатьох років була російська федерація. Після повномасштабної агресії проти України росіяни почали масово реєструвати свої бізнеси в Чорногорії для уникнення санкцій. В найближчій перспективі це може значно підважити євроінтеграційні прагнення країни, з огляду на те, що Євросоюз продовжує працювати над оновленням і вдосконаленням правил скринінгу інвестиційних намірів і недопущення у стратегічні сектори Союзу недоброчесних іноземних (насамперед, китайських і російських) компаній.

Найбільше руйнувань під час війни за незалежність зазнала Боснія та Герцеговина (1992–1995 рр.). Внаслідок воєнних дій населення країни зменшилось на 23%, промислове виробництво впало на 90%, а рівень безробіття сягнув майже 90% [1]. Через

брак внутрішніх ресурсів для проведення відбудови уряду необхідно було активно залучати зовнішні фінансові інституції та приватні капітали. Для залучення іноземних інвестицій в економіку БіГ був прийнятий Закон «Про іноземні інвестиції», а також реалізований комплекс фінансових та податкових стимулів загальнодержавного та регіонального рівня [15, с. 12–15].

Загальні правила, які застосовуються на всій території БіГ:

- Відкриття рахунку у місцевому комерційному банку в будь-якій конвертованій валюті;
- Вільне працевлаштування іноземних громадян, якщо інше не встановлено законом;
- Захист від націоналізації, експропріації та реквізиції, за винятком випадків суспільного інтересу та справедливої ринкової компенсації;
- Національний режим власності на нерухоме майно;
- Безкоштовна репатріація операційного прибутку;
- Звільнення від сплати митних і податкових зборів на придбання обладнання, за винятком легкових транспортних засобів та торговельних автоматів та азартних ігор;
- Використання переваг вільних зон (звільнення від сплати ПДВ імпортової продукції, користування суспільними благами з пільговою компенсацією тощо).

Політики, які застосовуються лише на території Федерації БіГ:

- Звільнення від 30% податку на прибуток, якщо реінвестиції у виробниче обладнання здійснюються в розмірі не менше 50% вартості поточного прибутку;
- Звільнення від 50% податку на прибуток за всі роки, якщо протягом п'яти років відбувається реінвестиція в обладнання з власних коштів загальною вартістю 20 млн КМ (10 млн євро), з яких не менше 4 млн КМ (2 млн євро) у перший рік;
- Звільнення від сплати податків для нових працівників, які залишаються на роботі принаймні один рік.

Стимули, які застосовуються лише на території Республіки Сербської:

- Зменшення бази оподаткування податком на прибуток вартості кожної інвестиції, спрямованої на придбання обладнання та нерухомості для виробничої діяльності;

- Зменшення бази оподаткування на суму ПДФО та внесків для роботодавців, які створюють не менше 30 нових робочих місць на рік;

- Субсидії на працевлаштування для інвестицій з мінімальною вартістю 2 млн КМ (1 млн євро) і щонайменше 30 нових робочих місць залежно від рівня розвитку території в розмірі 3 500 КМ (1 750 євро) на працівника в розвинених округах та 5 000 КМ (2 500 євро) на працівника в слаборозвинених територіях;

- Фінансова підтримка у розмірі 15% від вартості інвестиції для інвестицій вартістю понад 25 млн КМ (12,5 млн євро), які створюють щонайменше 100 нових робочих місць, незалежно від рівня розвитку області, в яку вони інвестують.

Правила, які застосовуються лише на території округу Брчко:

- Звільнення компаній від комісії;
- Відшкодування судових витрат за реєстрацію новостворених підприємств;
- Відшкодування комунальних витрат;
- Відшкодування витрат на отримання дозволу та погодження на будівництво;
- Відшкодування витрат у розмірі різниці між вартістю комунальних послуг, сплачених підприємством, та ціною, сплаченою домогосподарствами;
- Відшкодування сплачених внесків на працевлаштування новоприйнятим особам;
- Оплата праці при виході у відпустку по вагітності та пологах у розмірі 100%;
- Стимулювання для роботодавця в розмірі 50% від загальної суми страхових внесків новозайнятих осіб;
- Компенсація нових інвестицій в основний капітал до суми визначеного та сплаченого прибутку або податку на прибуток за рік, у якому здійснено закупівлю.

Національні проекти повоєнного відновлення були загалом нечисленними та непослідовними. Основою реконструкції БіГ в перші повоєнні роки стала міжнародна допомога, що перевищувала 20% ВВП. Вона складалась із офіційних грантів, пільгових позик, а також схем із включенням приватного сектору. Гранти стали домінуючою формою офіційної допомоги розвитку, а їх сума до 2005 р. досягла 5,95 млрд дол. США (частка в міжнародному фінансуванні – 82%) [1]. У випадку з БіГ міжнародні інсти-

туції та інвестори зробили більше для відновлення державного суверенітету та відбудови господарства, ніж національний уряд. Міжнародні фінансові інституції та фонди зробили вирішальні внески у відбудову транспортної інфраструктури, житлового фонду, ліній електропостачання, систем зв'язку та водопостачання, осучаснення системи охорони здоров'я, реструктуризацію фінансового сектору, проте ігнорування вимог щодо політичних змін призвело до нетривких економічних результатів [5]. Попри те, що БіГ вдалось залучити найбільше проєктів ПІІ з колишніх югославських держав, результати економічних реформ і переходу до ринкової економіки були невтішними порівняно із зусиллями та ресурсами, витраченими міжнародними донорами. Після реконструкції, коли розвиток був здебільшого зумовлений зовнішніми інвестиціями та фінансовою допомогою, імпульс економічного зростання значно сповільнився, а надходження ПІІ на початку 2020-х років був найнижчим серед країн Західних Балкан. Нестабільне політичне поле, високі показники корупції та безробіття, зростання тіньової економіки та слабкі механізми самопідтримуючого розвитку національного господарства, перешкоджають надходженню іноземних інвестицій та уповільнюють євроінтеграцію БіГ.

Восени 1991 року Македонії вдалось мирним шляхом через референдум вийти зі складу Югославії та здобути незалежність. Разом з тим країна успадкувала від попереднього режиму високий рівень безробіття, інфляцію та борг. Задля вирішення накопичених політичних та економічних проблем уряд запровадив близько сорока нормативних актів для розширення економічних можливостей і захисту прав іноземних інвесторів [17]. Попри це приплив ПІІ був незначним порівняно з сусідніми країнами з перехідною економікою (рис. 3). Це змусило уряд утворити спеціалізовану агенцію зі сприяння інвестиціям та експорту (Invest North Macedonia) та реалізувати більш агресивну стратегію щодо ПІІ, створивши зони технологічного промислового розвитку (TIDZ) зі значними податковими пільгами для залучення іноземних компаній, зокрема такими [19]:

- 10% єдина ставка податку (за певними винятками, передбаченими законом);
- Податок на прибуток 0% від реінвестованого чистого прибутку до оподаткування;

- Фінансова підтримка нових працевлаштувань (20% виплаченої чистої заробітної плати для новоприйнятої особи, якщо чиста заробітна плата щонайменше на 50% перевищує мінімальну чисту заробітну плату, передбачену законом);
- Фінансова підтримка для налагодження та розвитку співпраці з постачальниками, зареєстрованими в Північній Македонії (1% від загальної вартості проведених закупівель, за умови, що 15% від загального обсягу виробництва в попереднього року виконується постачальниками, зареєстрованими в ПМ);
- Фінансова підтримка створення організаційних форм технологічного розвитку та досліджень (до 50% загальних обґрунтованих витрат на промислові дослідження);
- Фінансова підтримка інвестиційних проєктів, що становлять значний економічний інтерес (кошти в розмірі від 2 000 до 4 000 євро на одного працівника; кошти в розмірі до 10% від реалізованої суми інвестицій, але не більше 1 млн євро; звільнення від сплата податку на прибуток і податку на доходи фізичних осіб до 50% від загальної суми обґрунтованих інвестиційних витрат на інвестиційний проєкт до 5 млн євро; до 25% загальних обґрунтованих інвестиційних витрат для інвестиційних проєктів від 50 до 100 мільйонів євро, до 17% загальних обґрунтованих інвестиційних витрат для інвестиційного проєкту понад 100 мільйонів євро);
- Фінансова підтримка зростання капітальних вкладень і доходів (10% від реалізованих інвестицій, але не більше 1 млн євро);
- Фінансова підтримка на придбання матеріальних цінностей у суб'єктів господарювання, які перебувають у скрутному становищі (10% витрат на придбання матеріальних цінностей суб'єкта господарювання, що є банкрутом або ліквідується, але не більше 1 млн євро);
- Фінансова підтримка суб'єктів господарювання, які підвищили свою конкурентоспроможність на ринку (10% обґрунтованих інвестиційних витрат, але не більше 1 млн євро на рік);
- Фінансова підтримка завоювання нових ринків і збільшення продажів (20% обґрунтованих витрат на завоювання нових ринків, але не більше 30 000 євро);
- Використання переваг вільних економічних зон, які управляються як державна допомога у формі регіональної дер-

жавної допомоги (звільнення від сплати ПДФО протягом перших 10 років; звільнення від ПДВ та митних зборів на товари, сировину, обладнання та техніку до 500 тис. євро в залежності від вартості інвестицій та кількості працівників; оренда землі до 99 років; безкоштовне підключення комунікацій; звільнення від сплати місцевих комунальних платежів та мита за дозвіл на будівництво, а також зелені митні канали для товарів).

Уряд Північної Македонії провів низку реформ, спрямованих на покращення виконання контрактів, захист прав власності та підвищення інституційної ефективності, відповідно створення більш сприятливого середовища для іноземних інвесторів. Разом з тим, досить затратна стимулююча політика уряду щодо залучення іноземних інвестицій призвела до появи хронічного бюджетного дефіциту та обмежила ресурси для надання базових державних послуг. В цьому аспекті Б. Кузмановска Мірковік, П. Гкасіс та П. Голітіс пропонують зробити акцент на вдосконаленні регуляторної бази, зокрема зменшення бюрократичної неефективності та підвищення прозорості, що є менш затратним, проте життєво важливим для підвищення довіри інвесторів до Чорногорії [17].

Внаслідок війни 1999 р. між сербами та албанцями територія Косово перейшла під контроль ООН. 17 лютого 2008 р. парламент Косова проголосив незалежність краю в односторонньому порядку. Сербія досі не визнає незалежності Косова, через що країна не має остаточного визнання у світі та не користується особливою прихильністю серед іноземних інвесторів. До цього додаються проблеми з недобросовісною конкуренцією, корупцією, непрозорими державними закупівлями та неефективною судовою системою [11]. Для того, аби хоч якось налагодити роботу з потенційними інвесторами парламент прийняв Закон «Про іноземні інвестиції», а уряд створив Агенцію з підтримки інвестицій та підприємств у Косові (KIESA – Agjencia për Përkrahjen e Investimeve dhe të Ndërmarrjeve në Kosovë), яка пропонує такі заходи для стимулювання ПІІ [15; 24]:

- Єдиний податок на прибуток у розмірі 10% (сплачується щоквартально);
- Платники податків із доходом менше 50 000 євро можуть обирати оподаткування за ставкою 10% на основі реального доходу або на основі передбачуваного податку;

- Податок на дивіденди становить 0%;
- Збитки компанії можуть бути перенесені на строк до 7 років;
- Податок на прибуток, сплачений за кордоном резидентами, затверджується до максимальної суми податкового зобов'язання в Косово;
 - Ставка податку на доходи фізичних осіб прогресивна: 0% для зарплати до 960 євро на рік, 4% для зарплати від 961 до 3 000 євро на рік, 8% для зарплати від 3 001 до 5 400 євро на рік та 10% для зарплати понад 5 400 євро на рік;
 - Субсидія у розмірі 50% від зарплати для кожного ново-зайнятого працівника, який працюватиме понад 1 рік;
 - Певні товари звільнені від митних зборів.

Певні позитивні кроки щодо надходження інвестицій з країн ЄС та Туреччини були пов'язані з приватизацією колишньої державної власності у Косово. У період з 2007 по 2022 рік іноземні інвестори переважно інвестували в нерухомість (49,6%), фінанси та страхування (14,8%), виробництво, оптову та роздрібну торгівлю (9,2%), будівництво (7,1%) тощо [24, с. 43]. Разом з тим, енергетична незахищеність, географічна віддаленість, обмежений розмір ринку, політична нестабільність, регіональна напруженість і відсутність інтеграції в міжнародні ринки та ЄС є головними перешкодами для іноземних інвесторів.

Згідно з нормами законодавства про конкурентну політику в ЄС діють три загальні види державної допомоги: горизонтальна, регіональна та галузева. *Горизонтальна допомога* спрямована на вирішення або пом'якшення провалів ринку, зазвичай покриваючи певні зовнішні ефекти. Фінансування цього типу державної допомоги в основному спрямовується на науково-дослідні проекти, збереження та реструктуризацію, заохочення зайнятості, захист і просування навколишнього середовища, а також створення (і підтримку) малих і середніх підприємств (МСП). *Регіональна допомога* спрямована на певну територію або регіон, де рівень життя значно нижчий, ніж середній в ЄС, або на регіони, які перебувають у несприятливому становищі порівняно з середньо-національними, наприклад, через надзвичайно високий рівень безробіття або інші проблеми соціально-економічного, географічного чи структурного характеру. Метою фінансування регіональної допомоги є сприяння діяльності, яка може забезпе-

чити основу для довгострокового регіонального розвитку; як така, основна увага приділяється початковій інвестиційній допомозі, а операційна допомога надається лише за дуже виняткових обставин. *Секторальна допомога* зосереджена на конкретних секторах, які проходять процеси конверсії, наприклад, вугільному, сталеливарному та суднобудівному секторах, або спеціальних секторах, які вважаються складними для повної адаптації до ринкової конкуренції (таких як банківська справа, авіакомпанії чи автомобільний сектор). Проте галузева допомога надається таким чином, щоб максимально зменшити будь-які збитки, які можуть бути завдані конкурентам.

Загалом країни Західних Балкан, які підписали Угоду про стабілізацію та асоціацію (SAA) з ЄС (Албанія (2009), Боснія та Герцеговина (2015), Косово (2016), Північна Македонія (2004), Сербія (2013), Хорватія (2005) та Чорногорія (2010)), змушені коригувати свою політику щодо конкуренції та державної допомоги у відповідності з правилами ЄС, включаючи регулювання/контроль допомоги, яку отримують суб'єкти господарювання, як внутрішні, так і іноземні інвестори, у тому числі в спеціальних економічних зонах. Європейський Союз регулює стимули, які пропонуються державами-членами компаніям відповідно до положень Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) [10] щодо конкуренції та державної допомоги. Статті 101, 102, 107 і 108 цього Договору охоплюють частини, пов'язані з конкуренцією та державною допомогою, забороняючи будь-які спотворення або обмежувальні дії, які можуть вплинути на конкуренцію на внутрішньому ринку, але допускають надання державної допомоги у виняткових випадках.

Комісія у співпраці з державами-членами постійно контролює всі існуючі в цих державах системи допомоги і пропонує відповідні заходи, необхідні для прогресивного розвитку або функціонування внутрішнього ринку. Україні, яка виконує вимоги щодо синхронізації законодавства для інтеграції до ЄС, з часом також доведеться узгоджувати політику залучення іноземних інвестицій та державних стимулів розвитку підприємництва. Разом з тим стаття 107 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) дає можливість давати державну допомогу та стимули для відшкодування шкоди, спричиненої стихійними лихами та надзвичайними подіями, до яких цілком можна віднести і війну, і

на цій основі узгоджувати та реалізувати політику, необхідну для залучення та спрямування достатніх ресурсів (внутрішніх та зовнішніх) для відбудови зруйнованих територій та розвитку конкурентного підприємництва. Разом з тим, в умовах екзистенційної загрози українському уряду необхідно створити відповідні умови аби інвестиції українського та іноземного бізнесу, були насамперед добросовісними [6], а їх виробнича і технологічна співпраця посилювали національну безпеку та економічну стійкість України.

Висновки. Балканський досвід повоєнної відбудови та економічного розвитку засвідчує, що залучення іноземних інвестицій є вкрай важливим фактором господарського відновлення й технологічної модернізації виробництва, створення нових робочих місць, утвердження принципів ринкової економіки. Важливими передумовами притоку іноземних інвестицій для повоєнної відбудови, а також активізації внутрішніх капіталовкладень, є налагодження безпекової ситуації в країні та регіоні, відновлення базової інфраструктури, проведення прозорої приватизації, захист прав власності та встановлення рівних умов ведення бізнесу для внутрішніх та закордонних інвесторів, активна співпраця з міжнародними фінансовими інституціями та стратегічне бачення на пряму й моделі розвитку країни. В умовах перехідного періоду в країнах Західних Балкан активно створювались та діяли спеціальні економічні зони, переважно для залучення іноземних компаній. Їм надавалася значна за обсягом державна допомога, а також покривались частина ризиків, пов'язаних із непередбаченими витратами, або втраченим доходом.

На сформованій інституційній основі кожна з країн Західних Балкан реалізувала комплекс специфічних митно-тарифних, фіскальних та фінансових стимулів для залучення іноземних інвестицій. Вони були допоміжними заходами і їх успіх насамперед залежав від передбачуваності роботи уряду, успішності трансформації внутрішньої нормативно-правової бази та просування в напрямку набуття членства в ЄС, наявності гарантій захисту інвестицій законами та безперешкодній можливості репатріації доходів, простоти заснування та започаткування підприємницької діяльності.

Уряди країн Західних Балкан подекуди використовували фінансові та податкові стимули для залучення іноземних інвестицій як спосіб компенсації недоліків у бізнес-середовищі на поперед-

ніх етапах розвитку. Проте відсутність верховенства права, корупція та непрозорість системи регулювання мали своїм наслідком приплив здебільшого спекулятивних короткострокових іноземних інвестицій, що не зміцнювали економічну стійкість та не нарощували експортний потенціал країни.

В Європейському Союзі продовжують працювати над оновленням та вдосконаленням скринінгу інвестиційних намірів аби уникнути проникнення в стратегічні сектори недоброчесних компаній, які б економічні інструменти використовували для вирішення політичних питань. Підходи до залучення іноземних інвестицій в умовах триваючої російської агресії та повоєнної відбудови повинні враховувати безпековий фактор України у різних вимірах: політичному, економічному, соціальному, культурному, оборонному тощо. Тож, окрім покращення якості роботи державних інституцій та формування сприятливого інвестиційного поля, уряду варто розробити критерії визначення дружніх інвестицій і сприяти надходженню до України доброчесних капіталів.

Список використаних джерел

1. Богдан Т.П. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан. *Бізнес Цензор*. 2022, 1 квіт. URL: <https://biz.censor.net/m3330248>.
2. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. д.е.н. В.В. Небрат; НАН України. ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>.
3. Горін Н.О. Досвід повоєнної відбудови та євроінтеграції Хорватії. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. № 55. С. 161-184. <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.161>.
4. Замятін В., Юрчишин В. Балканські уроки для України – ціннісні орієнтири. *Центр Разумкова*. 2024. 3 лист. URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/11/04/balk_urok.pdf.
5. Косаревиц С. Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини. *Центр Дністрянського*. 2022, 22 вер. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia>.
6. Юрчишин В. Залучення доброчесних інвестицій. *Центр Разумкова*. 2023. Грудень. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/05/2023-ПАКТ-8.pdf>.

7. Albanian Investment Development Agency. URL: <http://aida.gov.al>.
8. Cass F. Attracting FDI to transition countries: the use of incentives and promotion agencies. *Transnational Corporations*. 2007. Vol. 16(2). P. 76-122.
9. Dragusha B., Osmani E. Attractiveness of foreign investments in Albania: a focused analysis of factors, constraints and policy assessment. *Academicus - International Scientific Journal*. 2013. Iss. 7. P. 72-83. <https://dx.medra.org/10.7336/academicus.2013.07.08>.
10. European Union law. Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *EUR-Lex - 12012E/TXT - EN*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012E/TXT>.
11. Geci F. Foreign Direct Investments in Kosovo. *SHS Web of Conferences*. 2021. № 114. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202111401016>.
12. Hoxhaj M., Pulaj I. An Overview of Foreign Direct Investment in Albania. *European Journal of Business and Management Research*. 2022. Vol. 7, Iss. 4. P. 256-260. <https://doi.org/10.24018/ejbmr.2022.7.4.1542>.
13. Karadima S. FDI in the former Yugoslavia: Cooperation or conflict? *Investment Monitor*. 2022, Aug. 4. URL: <https://www.investmentmonitor.ai/features/fdi-former-yugoslavia-western-balkans/?Top-Article-Share-Button-clicked:%20Copy%20Link>.
14. Knapp A. Why foreign companies are moving to the Western Balkans. *The Vienna Institute for International Economic Studies*. 2024, Oct. 2. URL: <https://wiiw.ac.at/why-foreign-companies-are-moving-to-the-western-balkans-n-644.html>.
15. Kovachev G., Velkovska I., Garvanlieva Andonova V., Nikolov M. Attracting foreign investments in the Western Balkans region and state aid: race to the bottom or necessity? Skopje: Center for economic analyses - CEA, 2020. 56 p.
16. Kullolli, A. The Effect of FDI in the Albania Economy. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2014. № 3(3). P. 421-427. <https://doi.org/10.5901/ajis.2014.v3n3p421>.
17. Kuzmanoska Mirkovikj B., Gkasis P., Golitsis P. Regulatory Quality and Foreign Direct Investment: A Case Analysis of North Macedonia. *Theoretical Economics Letters*. 2024. Vol. 14, No. 5. <https://doi.org/10.4236/tel.2024.145095>.
18. Montenegrin Investment Agency (MIA). URL: <https://mia.gov.me/en>.

19. Muaremi L., Konomi R., Salihi S. Foreign direct investment in Macedonia. *European Scientific Journal*. 2015. Vol. 11, No. 4. P. 55-70.
20. Radunovic M. Foreign direct investment statistics in Montenegro. 2014. URL: <https://cefta.int/wp-content/uploads/2016/05/Montenegro-Ms-Mira-Radunovic.pdf>.
21. Rajan R. Measures to Attract FDI: Investment Promotion, Incentives and Policy Intervention. *Economic and Political Weekly*. 2004. № 39(1). P. 12-16.
22. UN Conference on Trade and Development. *Global foreign direct investment flows over the last 30 years*. URL: <https://unctad.org/data-visualization/global-foreign-direct-investment-flows-over-last-30-years>.
23. UNCTAD Investment Advisory. Best Practices in Investment for Development. Ser. B. Numb. 3. *How Post-Conflict Countries can Attract and Benefit from FDI: Lessons from Croatia and Mozambique*. Switzerland, Geneva, 2009. 125 p.
24. Zogjani J., Kovaci-Uruci F., Zogjani, A. Transformative Dynamics of the Economy of Kosovo: A Perspective on History and Development of Foreign Direct Investment. *Naše gospodarstvo / Our economy*. 2024. Vol. 70, No. 3. P. 37-47. <https://doi.org/10.2478/ngoe-2024-0015>.

References

1. Bohdan, T.P. (2022, April 1). Post-war reconstruction: Lessons from the experience of the Balkans. *Biznes Tsenzor - Business Censor*. Retrieved from <https://biz.censor.net/m3330248> [in Ukrainian].
2. Ed. board, V.V. Nebrat, Head. (2023). Reconstruction for development: foreign experience and Ukrainian perspectives. NAS of Ukraine, SO Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> [in Ukrainian].
3. Gorin, N.O. (2022). Experience of post-war reconstruction and European integration of the republic of Croatia. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy - History of Economics and Economic Thoughts of Ukraine*, 55, 161-184. <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.161> [in Ukrainian].
4. Zamiatin, V., Yurchyshyn, V. (2024, November 3). Balkan lessons for Ukraine - valuable reference points. *Tsentr Razumkova - Razumkov Centre*. Retrieved from https://razumkov.org.ua/images/2024/11/04/balk_urok.pdf [in Ukrainian].

5. Kosarevych, S. (2022, September 22). Post-war reconstruction of Bosnia and Herzegovina. *Tsentr Dnistrianskoho - Dnistrianskyi Center*. Retrieved from <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia> [in Ukrainian].
6. Yurchyshyn, V. (2023, December). Attracting honest investments. *Tsentr Razumkova - Razumkov Centre*. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/05/2023-PAKT-8.pdf> [in Ukrainian].
7. Albanian Investment Development Agency. Retrieved from <http://aida.gov.al>.
8. Cass, F. (2007). Attracting FDI to transition countries: The use of incentives and promotion agencies. *Transnational Corporations*, 16(2), 76-122.
9. Dragusha, B., Osmani, E. (2013). Attractiveness of foreign investments in Albania: A focused analysis of factors, constraints, and policy assessment. *Academicus - International Scientific Journal*, 7, 72-83. <https://doi.org/10.7336/academicus.2013.07.08>.
10. European Union law. (n.d.). Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. EUR-Lex. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012E/TXT>.
11. Geci, F. (2021). Foreign direct investments in Kosovo. *SHS Web of Conferences*, 114. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202111401016>.
12. Hoxhaj, M., Pulaj, I. (2022). An overview of foreign direct investment in Albania. *European Journal of Business and Management Research*, 7(4), 256-260. <https://doi.org/10.24018/ejbm.2022.7.4.1542>.
13. Karadima, S. (2022, August 4). FDI in the former Yugoslavia: Cooperation or conflict? *Investment Monitor*. Retrieved from <https://www.investmentmonitor.ai/features/fdi-former-yugoslavia-western-balkans/?Top-Article-Share-Button-clicked:%20Copy%20Link>.
14. Knapp, A. (2024, October 2). Why foreign companies are moving to the Western Balkans. The Vienna Institute for International Economic Studies. Retrieved from <https://wiiw.ac.at/why-foreign-companies-are-moving-to-the-western-balkans-n-644.html>.
15. Kovachev, G., Velkovska, I., Garvanlieva Andonova, V., Nikolov, M. (2020). Attracting foreign investments in the Western Balkans region and state aid: Race to the bottom or necessity? Skopje: Center for Economic Analyses - CEA.

16. Kullolli, A. (2014). The effect of FDI in the Albania economy. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(3), 421-427. <https://doi.org/10.5901/ajis.2014.v3n3p421>.
17. Kuzmanoska Mirkovikj, B., Gkasis, P., Golitsis, P. (2024). Regulatory quality and foreign direct investment: A case analysis of North Macedonia. *Theoretical Economics Letters*, 14(5). <https://doi.org/10.4236/tel.2024.145095>.
18. Montenegrin Investment Agency (MIA). Retrieved from <https://mia.gov.me/en>.
19. Muaremi, L., Konomi, R., Salihi, S. (2015). Foreign direct investment in Macedonia. *European Scientific Journal*, 11(4), 55-70.
20. Radunovic, M. (2014). Foreign direct investment statistics in Montenegro. Retrieved from <https://cefta.int/wp-content/uploads/2016/05/Montenegro-Ms-Mira-Radunovic.pdf>.
21. Rajan, R. (2004). Measures to attract FDI: Investment promotion, incentives, and policy intervention. *Economic and Political Weekly*, 39(1), 12-16.
22. UN Conference on Trade and Development. (n.d.). Global foreign direct investment flows over the last 30 years. Retrieved from <https://unctad.org/data-visualization/global-foreign-direct-investment-flows-over-last-30-years>.
23. UNCTAD Investment Advisory. (2009). Best practices in investment for development. Series B. No. 3: How post-conflict countries can attract and benefit from FDI: Lessons from Croatia and Mozambique. Geneva, Switzerland.
24. Zogjani, J., Kovaci-Urci, F., Zogjani, A. (2024). Transformative dynamics of the economy of Kosovo: A perspective on history and development of foreign direct investment. *Naše gospodarstvo / Our economy*, 70(3), 37-47. <https://doi.org/10.2478/ngoe-2024-0015>.

Стаття надійшла до редакції 2 листопада 2024 р.